

ISSN 2304-0629

1 (78) • 2013

ПЕДАГОГІКА і ПСИХОЛОГІЯ

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74105

ОСВІТНІЙ ПОРТАЛ

видавництво
**ПЕДАГОГІЧНА
ПРЕСА**
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО

WWW.PEDPRESA.COM.UA

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
NATIONAL ACADEMY OF PEDAGOGICAL SCIENCES OF UKRAINE
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

STATE INFORMATION-PRODUCTION ENTERPRISE
PUBLISHING HOUSE «PEDAGOGICAL PRESS»

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

Вісник НАПН України

PEDAGOGICS AND PSYCHOLOGY

Newsletter of the NAPS of Ukraine

1 (78) 2013

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

SCIENTIFIC THEORETICAL AND INFORMATIONAL JOURNAL
OF THE NATIONAL ACADEMY OF PEDAGOGICAL SCIENCES OF UKRAINE

Видається з вересня 1993 року

Published since September 1993

Журнал «Педагогіка і психологія»

згідно з Постановою Президії ВАК України від 22.12.2010 р.

№ 1–5/8 (Бюлетень ВАК України. — 2011. — № 2. — С. 7) внесено до Переліку видань,
що друкують результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора або кандидата педагогічних чи психологічних наук

Редакційна колегія

Головний редактор

В. Г. Кремень

Заступник головного редактора

О. І. Ляшенко

Відповідальний секретар

Н. Г. Несин

В. П. Андрущенко

І. Д. Бех

В. Ю. Биков

Н. М. Бібік

М. І. Бурда

А. М. Гуржій

М. Б. Євтух

В. В. Засенко

І. А. Зязюн

В. В. Калашник

В. І. Луговий

В. М. Мадзігон

С. Д. Максименко

Н. Г. Ничкало

В. В. Олійник

В. О. Радкевич

П. І. Рогова

О. Я. Савченко

М. М. Слюсаревський

М. Ф. Степко

О. В. Сухомлинська

В. О. Татенко

О. Я. Чебікін

Н. В. Чепелева

Editorial Staff

Editor in Chief

Vasyl Kremen

Deputy Editor in Chief

O. Liashenko

Official Secretary

N. Nesyn

V. Andruschenko

I. Bekh

V. Bykov

N. Bibik

M. Burda

A. Hurzhiy

M. Yevtukh

V. Zasenکو

I. Ziaziun

V. Kalashnyk

V. Luhovy

V. Madzihon

S. Maxymenko

N. Nychkalo

V. Olijnyk

V. Radkevych

P. Rohova

O. Savchenko

M. Sliusarevsky

M. Stepko

O. Sukhomlynska

V. Tatenko

O. Chebykin

N. Chepelieva

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74105

Засновано в 1993 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 6907 від 29.01.2013

Думки авторів і редколегії можуть не збігатися.

Редакція рукописів не рецензує і не повертає; не листується ні з авторами, ні з читачами; залишає за собою право скорочувати текст і вносити правки без погодження з авторами.

Усі права захищено. Відтворення матеріалів або їхніх фрагментів будь-яким способом можливе тільки за письмової згоди видавництва «Педагогічна преса»

ЗМІСТ

ДОПОВІДЬ ПРЕЗИДЕНТА НАПН УКРАЇНИ В. Г. КРЕМЕНЯ НА ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРАХ АКАДЕМІЇ

Концептуальні засади підвищення економічної ефективності
освіти України в сучасних умовах5

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНОЇ СТАНДАРТНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ОСВІТИ (2011 р.)

В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Міжнародна й національні стандартні класифікації
освіти: концепція і реалізація15

О. І. Ляшенко. Середня освіта у вимірі європейського освітнього простору25

М. В. Загірняк, В. В. Костін. До питання реформування вищої освіти України
у світлі положень МСКО28

Ю. М. Рашкевич, С. К. Андрейчук. Класифікація освіти в контексті запровадження
Національної рамки кваліфікації й 3-го циклу навчання36

І. М. Чорноморець. Система вищої педагогічної освіти України в контексті
впровадження МСКО-201142

Г. І. Лук'яненко. Сучасна професійно-технічна освіта в контексті МСКО49

Г. О. Штомпель. Концептуалізація постдипломних кваліфікацій у новій редакції
МСКО54

Рекомендації методологічного семінару60

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ

І. Д. Бех. Духовно-ціннісне переживання навчального матеріалу: сутність
та виховна роль63

О. П. Третяк. Виховання в дітей ціннісного ставлення до людини як психолого-
педагогічна проблема67

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

М. Т. Мартинюк, М. В. Декарчук, В. І. Хитрук. Інтегративний функціонально-
галузевий підхід до підготовки вчителів освітньої галузі «Природознавство» як
відповідь на виклик ринку праці74

ЕКСПЕРИМЕНТИ І ДОСЛІДЖЕННЯ: ВИСНОВКИ, РЕКОМЕНДАЦІЇ

А. М. Гуржій, В. П. Волинський, Л. П. Ткачова. Дослідження ефективності
використання динамічних аудіовізуальних електронних засобів82

Т. В. Потапчук. Дослідження процесу ідентифікації особистості87

УДК: 37.015.31:177.7

О. П. Третяк

ВИХОВАННЯ В ДІТЕЙ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Вихідні концептуальні засади виховання ціннісного ставлення до людини знайшли своє підтвердження в Національній доктрині розвитку освіти, державних програмах «Освіта (Україна XXI ст.)» та «Діти України», а також у законах України «Про загальну середню освіту», «Про освіту» й «Про охорону дитинства», в концепціях «Виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи», «Громадянське виховання» та ін.

Питання ціннісного ставлення до людини у вихованні дітей досліджували відомі психологи (Б. Ананьєв, І. Д. Бех, Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн) і педагоги (В. О. Білоусова, В. А. Киричок, О. Я. Савченко, В. О. Сухомлинський, К. І. Чорна).

Мета нашої статті — дослідження виховання ціннісного ставлення в дітей до людини як психолого-педагогічної проблеми.

Психологи ціннісне ставлення до людини вивчали через учинок, оскільки в поведінці людини реалізуються її ставлення до світу, до людей. Розвиток особистості, її самосвідомості пов'язаний зі змінами ставлення людини до самої себе та навколишнього світу. Ми розглядаємо проблему ціннісного ставлення до людини як особливий аспект гуманізації стосунків, оскільки людина як їхній суб'єкт сама є головною цінністю та безпосереднім об'єктом їхньої взаємодії. Ціннісне ставлення до людини ґрунтується на вихідній передумові про те, що людина — абсолютна цінність, найвища субстанція, «міра всіх речей».

Досліджуючи людські взаємини в ситуаціях дружби, кохання, А. Маслоу в роботі «Мотивація і особистість» доходить висновку, що тільки інша людина може задовольнити потребу в самоповазі, захисті, любові, які й визначають ціннісне ставлення до особистості, що не залежить від соціального статусу, політичних переконань, кольору шкіри. На думку психолога, ціннісно ставитися до іншої людини можуть самоактуалізовані люди, які «не здатні заперечувати, контролювати бажання іншої людини чи нехтувати ними. Вони визнають її людську гідність і без потреби не стануть її принижувати. Це стосується не лише взаємин між дорослими людьми, а і взаємин між дітьми. Самоактуалізовані люди, як ніхто інший у нашій культурі, здатні ставитися до дитини зі справжньою повагою» [8, 217].

Е. Фромм, зокрема в працях «Людина для самої себе», «Мистецтво любити», «Втеча від свободи», розробив гуманістичні засади розуміння людини й ставлення до неї як найвищої цінності. Аналізуючи гуманістичну і авторитарну етику, вчений звернув увагу на те, що в останній людина постає лише засобом і її намагаються всіляко контролювати, регламентувати поведінку, вдаватися до сили й залякування, що унеможлиблює будь-яке ціннісне ставлення до неї. На противагу

авторитарній етиці гуманістична етика розглядає кожну людину як представника людства, а єдиним критерієм етичної цінності є її благополуччя й добробут. «Гуманістичний принцип полягає в тому, що немає нічого більш високого й гідного як людське життя... прихильники гуманістичної етики були переконані, що однією з характерних особливостей людини є те, що вона може реалізуватися й знайти своє щастя, лише взаємодіючи з іншими людьми, в солідарності з ними» [10, 29], що, зрештою, має втілюватися в соціальному житті як гуманістичне планування. На думку вченого, ціннісному ставленню до людини сприяють «олюднені переживання»: інтерес, відповідальність, свобода, які треба активізувати.

Грунтуючись на ідеях А. Ф. Лазурського, В. М. М'ясищев основною категорією в теорії особистості вважав систему суб'єктивно-оцінних та індивідуально-вибіркових ставлень цієї особистості до дійсності. Він стверджував, що ставлення — це внутрішній бік зв'язку людини з реальністю, який характеризує особистість як активного суб'єкта. Важливими видами ставлень, на думку вченого, є потреби, мотиви, емоційні ставлення (любов, ворожість, симпатія, антипатія тощо), інтереси, оцінка, переконання, а домінуючим ставленням, яке підпорядковує собі інші й визначає життєвий шлях людини, є спрямованість. Вищий ступінь розвитку особистості та її ставлень визначається рівнем свідомого ставлення до навколишнього світу й до самого себе. Особливим видом ціннісного ставлення є моральне. Найстійкіші ціннісні ставлення виробляються в ціннісній орієнтації особистості. Ставлення до людей є регулятором соціальної взаємодії — міжособистісних взаємин.

Психічну природу людського ставлення становлять пізнавально-емоційні утворення. «Емоції — процеси, які відображають особисте значення та оцінку зовнішніх і внутрішніх ситуацій у житті людини у вигляді переживань» [6, 21]. Категорія «ставлення» є однією з головних у формуванні й розвитку особистості, оскільки за її допомогою розкривають становлення смислового зв'язку, єдності людини і світу, самого змісту цієї єдності: чи буде вона морально конструктивною, чи деструктивною стосовно індивіда.

У праці «Буття і свідомість» С. Л. Рубінштейн зазначає, що одна з перших умов життя людини — це інша людина. Ставлення до іншої людини, до людей — основа людського життя, її осердя. «Серце» людини зіткано з людських ставлень до інших людей; те, чого вона варта загалом, визначається тим реальними ставленнями до інших і тими ставленнями, які вона здатна виявляти [9, 262–263].

Д. Ельконін і О. Запорожець зазначають, що ціннісне ставлення до людини починається з родини і взаємин із батьками, що створює передумови для взаємодії з ровесниками. Ставлення до іншої людини починається з любові до батьків як зворотна реакція на їхню турботу й любов. Тому важливо виховувати в дітей почуття любові й шанобливе ставлення до батьків, співчуття і співрадість за допомогою конкретних прикладів. Поступово ці почуття поширюватимуться на інших і діти вчитимуться цінувати братів і сестер, друзів, сусідів. Зокрема психологи виокремлюють соціальні мотиви в ціннісному ставленні до іншої людини.

М. С. Присяжнікова у праці «Етичні проблеми психології» ціннісне ставлення до людини розглядає крізь призму суперечностей: між інтересами особистості й суспільства; між правом людини на повагу та узаконеною нерівністю еліти, псевдоеліти, мас, ліпшими й гіршими людьми; між альтруїстичними та егоїстичними орієнтаціями тощо. На думку психолога, перепорою ціннісному ставлен-

ню до людини є доволі розповсюджене жорстоке ставлення до людини й різні форми насилля (фізичне, сексуальне, емоційне, інформаційне, нехтування або зневага). Також учений звертає увагу на такі важливі проблеми, як самотність, нерозуміння й невизнання, приниження, маніпулювання свідомістю, які також суттєво впливають на ціннісне ставлення до людини. І тут найуразливішими верствами є безробітні, учасники військових конфліктів, пенсіонери, безхатченки, наркомани тощо.

Досліджуючи процес «культивування у вихованців цінності іншої людини», І. Д. Бех підкреслює важливість системного підходу з урахуванням змістової й вікової сторін та звертає увагу на поетапність цього процесу. На першому етапі ціннісне ставлення до іншої людини виникає спонтанно на суб'єкт-суб'єктному рівні. Наступний крок, що його мають робити педагоги й батьки, — це запобігання зневажливому ставленню до інших людей. Стратегічним орієнтиром у вихованні ціннісного ставлення до іншої людини є людяність (доброта), виховання вдячної пам'яті.

У педагогіці виховання ціннісного ставлення до людини вирішується в руслі гуманізації виховного середовища сім'ї та школи, визнанні дитини найвищою цінністю, поваги її гідності, прав, свободи вибору, соціального захисту та створення умов для самореалізації.

У вітчизняній педагогіці інтерес до проблеми ціннісного ставлення до іншої людини був зумовлений боротьбою за свободу й рівність усіх громадян. Він посилювався в ХІХ ст., в період відміни кріпацтва, що призвело до переосмислення моральних цінностей, зумовило ставлення до людини як до цінності. Звертаючись до проблеми морального виховання памолоді, К. Д. Ушинський підкреслює роль педагога, який має добирати доцільні методи й засоби для розвитку гуманних якостей дитини. Педагог радив виховувати ціннісне ставлення до людини за допомогою відомого правила: «Не роби іншим того, що могло б покривдити тебе самого»; відтак зауважував: таке «правило ґрунтується виключно на природженому людині почутті повної рівності (перед лицем совісті, звичайно), рівності її власної особи з усякою іншою людською особою і на природженому ж людині прагненні бути справедливою перед самою собою» [5, 469]. Ось чому ціннісне (гуманне) ставлення до навколишніх людей можна виховати в дітей через почуття правди й справедливості.

З К. Д. Ушинським суголосний П. Ф. Каптерев. Педагог вважав за потрібне виховувати в дітях симпатії до людей, навички життя й співпраці в громаді, вміння співчувати іншим і співрадіти за інших. Звеличення людини потребує великодушності, справедливості й рівності. Педагог порушує проблему морального загартування дитини: «Як можна збудити глибоку жалість до страждань у людини, яка про страждання знає з чуток, а сама ніколи по-справжньому не страждала? Людина, життя якої було сповнено радіщами й задоволеннями, до якої близько не підпускали жодної темної хмаринки, така людина мало здатна співчувати горю іншої: воно їй незнайоме й незрозуміле» [7, 150]. Лише моральний досвід учить ціннісному ставленню до іншої людини, поваги до її почуттів і переживань.

У вихованні ціннісного ставлення до людини велика заслуга належить В. О. Сухомлинському, який у несприятливі часи пізнього тоталітаризму пропагував і на практиці виховував у дітей ціннісне ставлення до іншої людини. На думку педагога, людина — завжди найвища цінність. З цього приводу в праці «Дисципліна

і самодисципліна. Відповідальність перед колективом і перед самим собою» він писав: «Світ вступає у вік Людини. Більш, ніж коли б то не було, ми зобов'язані думати тепер про те, що ми вкладаємо в душу людини» [4, т. 3, 526]. Бажання бути хорошим, виявлення цього бажання в активній поведінці — найважливіша передумова виховання таких моральних цінностей, як бажання творити красу й радість для людей, як чуйність і привітність, людяність, уміння серцем відчувати іншу людину, як правильне бачення добра і зла, як совість, відповідальність, терпимість, почуття власної гідності. Найголовніше полягає в тому, щоб учити дитину бачити й відчувати, розуміти й переживати всім серцем, що вона живе серед людей і що найголовніша людська радість — жити для людей [Там само, т. 5, 217–225]. Піклування людини про людину педагог вважав одним із головних принципів виховання школярів. Він неодноразово підкреслював особливе значення виховання в учнів початкової школи високоморальних почуттів, формування чуйності до життєвих ситуацій оточення, стверджував, що, чим глибші почуття переживають діти, тим більше вони замислюються над сутністю цих явищ і виявляють власне ставлення до них. «Сердечна чуйність до духовного світу іншої людини пробуджується в дитинстві і під впливом слова вихователя, і під впливом настрою колективу. Дуже важливо пробуджувати поривання сердечної чулості, готовності до доброго вчинку в усіх дітей» [Там само, т. 3, 234].

Ідеї В. О. Сухомлинського набули розвою в педагогічній діяльності О. А. Захаренка, який хоча й не використовував терміна «ціннісне ставлення до людини», але докладав значних зусиль, щоб виховати його в дітях. Важливою для нашого дослідження в педагогічному досвіді О. А. Захаренка є його зорієнтованість на виховання в дітей вдячності, поваги до дорослих і однолітків, честі й гідності, турботливості, готовності допомагати тощо. Педагог спирався на природні нахили дитини, довіру до неї, однак застерігав проти захоплення ілюзорними мріями, байдужості. «Обкрадені душі, старече життя, відособленість, відсутність бажання працювати, зневіра в можливу справедливість і твердий закон, відсутність будь-якого захисту і нехтування людськими правами, розгул злочинності» [2, 60] — така реальна характеристика суспільства, в якому живуть діти, забуті владою й людьми. Звідси випливає, що батьки й учителі повинні ставитися до дитини як найвищої цінності й виховувати цю якість у дітях.

Проблема виховання ціннісного ставлення до людини стала важливим завданням педагогічної антропології, яка розглядає людину як рушійну силу історичного процесу, як члена спільнот різного масштабу, як суб'єкта суспільної свідомості й пізнання. У руслі досліджень Б. М. Бім-Бада ціннісне ставлення до людини значною мірою залежить від державного ладу, державної політики, законодавства (і міжнародного також), які забезпечували б повагу. Обґрунтовуючи основні положення педагогічної антропології (систематизуючу аксіоматику, проблематику педагогічної антропології, наукових і дослідницьких методів), педагог досліджував і певні відхилення («захворювання») та запобігання їм.

Процес виховання ціннісного ставлення до людини, вважає О. В. Сухомлинська, надзвичайно складний і багатогранний. Організуючи його, освітяни мають урахувувати такі його *особливості*:

- нові цінності треба опановувати послідовно;
- у процесі поступового вдосконалення ціннісної свідомості особистості слід передбачати регулярну переоцінку вже засвоєних цінностей;

- під час навчального процесу важливо забезпечити для кожного учня вироблення власної ієрархії цінностей;
- у навчально-виховному процесі цінності треба реалізовувати через підкорення вимозі, що випливає з самої цінності, підпорядкування їй свого життя;
- засвоєння й усвідомлення сутності цінностей потрібно забезпечувати на інтелектуальному та емоційно-чуттєвому рівнях;
- система індивідуальних цінностей ефективно формується тільки в умовах вільного вибору людиною цінностей з альтернативно можливих варіантів.

Центрованість на гуманістичних ідеях простежується і в працях О. Я. Савченко. Учений вважає, що «дитина є головною педагогічною цінністю» [3, 5]. Вона звертає увагу на те, що в попередній тоталітарний період розвитку освіти недооцінювали ціннісне ставлення до людини, яку розглядали як матеріал і об'єкт впливу, тоді як людина є складно організованою системою, яку потрібно стимулювати до саморозвитку й самовдосконалення і в жодному разі не можна нав'язувати твердих сценаріїв розвитку. З метою виховання ціннісного ставлення до людини О. Я. Савченко радить: учити дітей користуватися своїми правами, оскільки вони, хоча й знають свої права, але не вміють ними користуватися; сприяти формуванню в них поваги до людської гідності інших людей і своєї. А для цього «педагоги мають створити у дітей відчуття захищеності, впевненості у подоланні різних життєвих негараздів у межах закону» [Там само, 8].

Для нашого дослідження цікаві педагогічні погляди В. О. Білоусової, яка в ставленні до людини виокремлювала гуманізм (визнання цінності іншої людини, цінності життя, дбайливість, захист) і антигуманізм (байдужість, нехтування, ненависть, мізантропія). «Якщо людина — мета, то визначальними в ставленні до неї є довіра, доброзичливість, повага, толерантність. Якщо ж людина — засіб, то її лише використовують, спустошують і відкидають як непотрібну річ» [1, 95]. Зокрема, дослідниця розглядала ціннісне ставлення до людини в контексті гуманізації й підвищення культури стосунків, коли людина є одночасно і суб'єктом, і об'єктом, тобто ставлення до інших людей і до себе є серцевиною в характері кожної людини. Організація педагогічного процесу — це цілісна, динамічна сукупність суб'єкт-суб'єктних взаємодій педагога, школяра, дітей на основі гуманістичної моралі, діалогічної культури і співтворчості [Там само, 110].

Питання виховання ціннісного ставлення до іншої людини відображено в основних завданнях і меті програми «Виховання гуманістичних цінностей в учнів 1—9 класів» (автори — К. О. Журба, В. А. Киричок, І. М. Кухар, К. І. Чорна), що передбачають засвоєння елементів прикладної етики, формування спроможності розуміти моральний світ інших людей та вміння вступати з ними у взаємодію, вироблення внутрішніх моральних регуляторів, стимулювання навичок сучасного соціального життя, громадянського миру, національної злагоди. Розкриваючи ціннісне ставлення до іншої людини, вчені звертають увагу на те, що за гуманістичної етики *Я* ставиться до *Ти* як до рівного суб'єкта й гуманне ставлення проявляється в діалозі, ґрунтуючись на принципах альтруїзму й толерантності. Це вимагає виховання таких якостей особистості, як: людяність, доброзичливість, повага до людей, співчуття. Інша людина може бути лише метою, а не засобом.

Нам видається цікавим і дослідження О. В. Безкоровайної. Вона визначила такі *етапи утвердження людиною себе в інших людях*:

I (відображає нормативний рівень ставлень до інших людей) — знаходження становища в суспільстві, де на першому плані — взаємини з іншими людьми, відтак освіта, місце проживання, матеріальне становище, посада;

II (відображає нормативно-особистісний рівень, що полягає в «збільшенні людяності в повсякденності») — поглиблення зв'язків людини з іншими людьми через засвоєння їхнього життєвого досвіду, різні форми культурного спілкування;

III (зорієнтований на продуктивну діяльність, де засобом є «ідеальне представлення індивіда в інших людях», «особистісний внесок», «інобуття» в інших людях, що відповідає наднормативному рівню) — самоутвердження людини в інших людях.

Т. М. Загороднюк ціннісне ставлення до іншого висвітлює в альтруїстичному ключі через безкорисливе служінням людям, почуття корисності, що породжує таку мотиваційну спрямованість, за якої індивідуалістично орієнтовані спонуки підпорядковуються спонукам безкорисливого служіння людям. У структурі корисності для іншого педагог виокремлює властивості, які відображають механізм взаємодії й вияву ціннісного ставлення до нього (іншого). Це: співпереживання; готовність стати на позицію іншого; турботливе ставлення до людей, піклування про них; здатність поступатися власними інтересами, безкорисливе служіння іншому.

Окремі аспекти виховання ціннісного ставлення до іншої людини висвітлював і Ш. Амонашвілі, гуманістична педагогіка якого, ґрунтуючись на визнанні дитини найвищою цінністю, передбачає суб'єкт-суб'єктні стосунки дорослих і дітей. На думку педагога, шлях до серця учня — це чисте серце вчителя, а причини невдач у вихованні пов'язані передовсім з орієнтованістю на авторитарну мораль, авторитарне виховання й заперечення ціннісного ставлення до людини (дитини).

На думку Н. Є. Щуркової, ставлення до іншої людини є критерієм оцінки самої себе. Людина виявляє свою людську сутність у ставленні до іншого. Все своє життя ми навчаємося ставитися до інших, і це безперервна школа життєвих ставлень. Обов'язок перед категоричним моральним законом є основою почуття власної гідності, самоцінності, самосвідомості, тому не можна припустити, щоб людину вважали та використовували як засіб для досягнення якоїсь мети.

Практичне втілення в життя позиції «людина — найвища цінність» потребує поваги й захисту людської гідності, що передбачає певні вміння й навички захищати власні права законним способом.

Доволі дискусійною й суперечливою вбачаємо антипедагогіку, популярну на Заході в 70-ті рр. минулого століття, що її розробив А. Ілліч (праці «Дешколяризоване суспільство», «Засоби конвіальності» та ін.). Його концепція освіти умовно складається з двох частин — критичної й конструктивної. Критична частина присвячена розкриттю основних проблем і вад сучасної освіти (її дороговизна, що призводить до розмежування й поляризації суспільства; відірваність від життя; тиражування стереотипів тощо). Конструктивна частина утверджує цінність дитини, її право вибору й заперечує примус та обов'язковість, нав'язування чужого в процесі навчання. На нашу думку, такий підхід А. Ілліча є реакцією на авторитарну педагогіку, процес дегуманізації суспільства, коли цінність іншої людини вимірюють матеріальними статками, соціальним статусом тощо.

Висновки. На основі викладених положень вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної науки цінність особистості іншої людини постає феноме-

ном індивідуальної свідомості, що відображає систему настанов, мотивів, потреб, поглядів і переконань, в основі яких лежать принципи ціннісного ставлення до інших людей, що проявляються в активно-діяльнісному ставленні до людей і ґрунтуються на визнанні людини як найвищої цінності. Подальшого розроблення потребують відповідні сучасним умовам методики й технології виховання ціннісного ставлення до іншої людини в дітей шкільного віку.

1. Білоусова, В. О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи : монографія [Текст] / Валентина Олександрівна Білоусова — К. : ІЗМН, 1997. — 192 с.
2. Захаренко, О. А. Слово до нащадків [Текст] / Олександр Антонович Захаренко. — К. : СПД Богданова А. М., 2006. — 216 с.
3. Савченко, О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : наук.-метод. посібник [для вчителів і методистів почат. навчання] [Текст] / Олександра Яківна Савченко. — К. : СПД «Цу-дзинович Т. І.», 2007. — 204 с.
4. Сухомлинський, В. О. Вибрані твори : у 5 т. [Текст] / В. О. Сухомлинський. — К. : Рад. шк., 1977. — Т. 3. — 670 с.; Т. 5. — 639 с.
5. Ушинський, К. Д. Вибрані педагогічні твори : У 2 т. [Текст] . Констянтин Ушинський ; ред. В. М. Столетов ; пер. з рос. — К. : Рад. шк., 1983. — 488 с.— (Пед. біб-ка).
6. Горфункель, А. Х. Гуманізм и натурофилософия Возрождения [Текст] / А. Х. Горфункель. — М. : Мысль, 1977. — 359 с.
7. Каптерев, П. Ф. Избранные педагогические сочинения [Текст] / П. Ф. Каптерев. — М. : Педагогика, 1982
8. Маслоу, А. Мотивация и личность [Текст] / Абрахам Маслоу ; пер. с англ. — СПб : Питер, 2008. — 352 с.
9. Рубинштейн, С. Л. Бытие и сознание [Текст] / С. Л. Рубинштейн. — М. : Изд-во АН СССР, 1957. — 328 с.
10. Фромм, Э. Психоанализ и этика [Текст] / Эрих Фромм. — М. : Республика, 1993. — 415 с.